

“Prijelomna” i “sudbonosna” 1918: obilježavanje stogodišnjice stvaranja Jugoslavije

BRANIMIR JANKOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

U tekstu se obrađuje obilježavanje stogodišnjice stvaranja Jugoslavije 1918 — 2018. godine. Iako je naglasak na hrvatskim medijima i javnosti, društvu i historiografiji, u tekstu se govori i o načinu na koji se o Jugoslaviji govorilo u Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Pritom je u svim državnim politikama bivših jugoslavenskih republika moguće primijetiti zajednička obilježja, ali i određene specifičnosti u njihovom sadašnjem odnosu prema Jugoslaviji. Stvaranje Jugoslavije i jugoslavensko iskustvo naime u cjelini uvelike doživljavaju “prijelomnim” i “sudbonosnim”, uz dominiranje negativnog bilanciranja i nerijetko postavljanja pitanja je li se ono uopće moralo dogoditi. No i tijekom stogodišnjice bila su o tome vidljiva vrlo različita i suprotstavljena mišljenja, kako među povjesničarima tako i u medijima i javnosti, čineći temu Jugoslavije i dalje polemičnom i interpretativno otvorenom.

KLJUČNE RIJEČI: *obljetnica, Jugoslavija, 1918, politika povijesti, historiografija*

/ Obljetnice kao mjesta pamćenja

Iako se tijekom 2018. godine u hrvatskoj javnosti navodilo da je 1918. godina bila prijelomna i sudbonosna, sama obljetnica zapravo nije bila takva. Prema obljetnice o prijelomnim i kontroverznim događajima same po sebi sadrže potencijalne prijepore, potrebno je da i politički i društveni trenutak njihova obilježavanja bude jednako prijeporan kako bi obljetnice dodatno dobile na svom javnom značenju. Jedna od takvih – koja je i inače jedna od najpoznati-

jih javnih obljetnica – bila je primjerice 200. obljetnica Francuske revolucije 1989. godine. Osim jakih podjela koje je kod ljevice, liberala, konzervativaca i desnice neprestano izazivala još od samog svog izbijanja, dvjestogodišnjica Francuske revolucije koincidirala je s propašću komunističkih režima u Europi, opadanjem statusa marksizma na Istoku i Zapadu te napuštanjem ideje revolucije.

Stoga su liberali prilikom dvjestogodišnjice Francuske revolucije smatrali da treba obilježavati uspostavu moderne demokracije i Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina kao temelja ljudskih prava, konzervativci se protivili njezinom službenom obilježavanju držeći da je donijela više štete nego koristi ističući njezinu ljudsku cijenu, a desnica se preko Francuske revolucije suprotstavljala cjelokupnoj revolucionarnoj tradiciji vezujući je uz zametke totalitarizma, dok je ljevica branila komemoriranje upravo revolucije kao takve. Tako je bilo i u socijalističkoj Jugoslaviji oko 1989. godine: preko načina na koji se prigodom velike obljetnice pisalo o Francuskoj revoluciji izražavalo se – kroz analogiju – političko pozicioniranje prema jugoslavenskoj socijalističkoj revoluciji.¹ Iz tih je razloga dvjestogodišnjica Francuske revolucije jedna od najpoznatijih obljetnica čije je obilježavanje ne samo analizirano nego i obrađivano u zasebnim knjigama.² Osim tog i drugih konkretnih primjera, obljetnice su i općenito teorijski reflektirane.³

/ Državne politike povijesti i stogodišnjica stvaranja Jugoslavije

Za razliku od dvjestogodišnjice Francuske revolucije, stogodišnjica stvaranja Jugoslavije 1918 — 2018. godine nije došla u takvom trenutku koji bi bio prijeloman za društva na koja se izravno odnosi. No svojevrсноj prijelomnici

- 1 O obilježavanju dvjestogodišnjice Francuske revolucije u Jugoslaviji oko 1989. usp. Branimir Janković, *Mijenjanje sebe same. Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*, Zagreb 2016, str. 167–216.
- 2 Steven Laurence Kaplan, *Farewell, Revolution. Disputed Legacies: France, 1789/1989*, 1995; Patrick Garcia, *Le bicentenaire de la Révolution française: Pratiques sociales d'une commémoration*, 2000; Michel Vovelle, *La bataille du Bicentenaire de la Révolution française*, 2017.
- 3 Mihael Miterauer, *Milenijumi i druge jubilarne godine. Zašto proslavljamo istoriju*, Beograd 2003; *Kultura pamćenja i historija*, prir. Maja Brkljačić, Sandra Prlenda, Zagreb 2006. Posebno se komemoracijama u zadnje vrijeme bavi Vjeran Pavlaković.

najbliže je od postjugoslavenskih država bila Crna Gora. Previranje između procnogorske i srpske politike, odnosno između izgradnje vlastitog crnogorskog identiteta ili njegovog povezivanja sa srpskim, direktno se odrazilo na obilježavanje stogodišnjice 1918. u Crnoj Gori. Skupština Crne Gore je tako krajem 2018. usvojila “rezoluciju kojom se proglašavaju ništavnim odluke takozvane Podgoričke skupštine iz 1918., kada je ukinuta crnogorska samostalnost i proglašeno ujedinjenje sa Srbijom”. U rezoluciji se, između ostalog, navodi “da je ‘Podgorička skupština’ bila instrument kojim je izvršen državni prevrat u Crnoj Gori, da je nelegalnom odlukom riješeno da se Kraljevina Crna Gora, iako međunarodno priznata država, članica Antante i jedna od pobjedničkih država u Prvom svjetskom ratu, prisajedini Kraljevini Srbiji, da je izvršena nasilna detronizacija kralja Nikole I. i dinastije Petrović Njegoš te da je omogućeno nezakonito i nekanonsko ukidanje autokefalnosti Crnogorske crkve”.⁴

Ta je rezolucija dakako izazvala brojne polemičke reakcije u Crnoj Gori i Srbiji te bi događanja tim povodom i medijski napisi o njima gotovo u cijeloj regiji svakako mogli biti predmet posebne analize. Držeći “prisajedinjenje” isključivo za utapanje crnogorskog identiteta u srpski znači dakako gledanje na povijesne događaje iz perspektive suvremenih političkih preokupacija i usporedivo je s onim ocjenama u Hrvatskoj koje retrospektivno kritiziraju hrvatsko i srpsko političko povezivanje, odnosno način ujedinjenja ili jugoslavensko ujedinjenje uopće. Bez obzira na bitne razlike između tadašnje hrvatske i crnogorske povijesne situacije i primjere protivljenja ujedinjenju ili načinu ujedinjenja, u oba slučaja poprilično se zanemaruje da je ideja narodnog jedinstva i ujedinjenja tada bila prilično raširena.

Još jednu upotrebu povijesti u suvremene političke svrhe predstavljalo je u Srbiji svečano obilježavanje – uz prisutnost državnog vrha – “100. godišnjice završetka Velikog rata i prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji”, otkrivanje spomenika kralju Petru Prvom Karađorđeviću i izložba, odnosno Muzej

4 Citirano prema “Crnogorski parlament poništio odluke tzv. ‘Podgoričke skupštine’ od prije 100 godina”, <https://www.hina.hr/vijest/9950030>; “Crna Gora poništila političke odluke stare 100 godina”, <https://www.index.hr/vijesti/clanak/crna-gora-ponistila-politicke-odluke-stare-100-godina/2046622.aspx>, usp. “Drama u Crnoj Gori: ‘Na rubu smo građanskog rata’”, <https://www.express.hr/top-news/drama-u-crnoj-gori-na-rubu-smo-graanskog-rata-18868>. Rezolucija povodom 100-godišnjice “Podgoričke skupštine”, <http://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/592/1869-11224-00-71-18-7.pdf>. O Podgoričkoj skupštini Dimitrije Dimo Vuković, *Podgorička skupština 1918*, Zagreb 1989.

prisajedinjenja u Novom Sadu te izjave predsjednika Srbije Aleksandra Vučića da “nikada nikome, do Srbiji, Vojvodina neće pripadati”.⁵ Osim kao politička poruka za suvremeno pitanje autonomije ili položaja Vojvodine u sklopu Republike Srbije, takvo je obilježavanje kritizirano i zbog naglašavanja ne samo srpstva Vojvodine i njezinog čvrstog vezivanja uz Srbiju nego i nacionaliziranja događanja iz 1918. godine, koji se gledaju kao okupljanje srpskog teritorija, odnosno naroda, a u potpunosti se ispušta širi kontekst stvaranja jugoslavenske države.⁶ Osim različitih kritičkih reakcija,⁷ obilježavanje je i zasebno analizirano u nekoliko tekstova.⁸

Sličan se tip političkog govora – u vidu izjava Milorada Dodika na svečanom novosadskom obilježavanju “prisajedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji” o bosanskohercegovačkim općinama koje su zahtijevale prisajedinjenje Srbiji 1918. godine – prenosio u određenoj mjeri i na Bosnu i Hercegovinu. I tamo je bilo tribina koje su isticale ulazak srpske vojske u pojedine bosanskohercegovačke gradove i naglašavale aspekt ujedinjenja sa Srbijom, također ispuštajući iz takve uske nacionalne perspektive šire ujedinjenje kao dio stvaranja jugoslavenske države.⁹ U Bosni i Hercegovini nije bilo državnog obilježavanja stogodišnjice 1918. godine, a time ni završetka Prvog svjetskog rata, kao niti stvaranja jugoslavenske države.

Za državni ponos u obilježavanju događanja 1918. godine bilo je mjesta u Sloveniji gdje je predsjednik Borut Pahor sudjelovao u svečanim obilježavanjima stogodišnjice osnivanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba – koja je u javnosti isticana kao prva slovenska država, a Narodno vijeće kao prva slovenska vlada, čiji je predsjednik bio slovenski političar Anton Korošec – i pokroviteljstvu

5 “Nikada nikome drugom do Srbiji Vojvodina neće pripadati! Vučić na obeležavanju 100 godina prisajedinjenja”, <https://www.telegraf.rs/vesti/politika/3010353-uzivo-obelezavanje-100-godina-od-prisajedinjenja-vojvodine-kraljevini-srbiji-foto>

6 “Istoričari: Muzej prisajedinjenja je propagandistička izložba”, <http://www.autonomija.info/istoricari-muzej-prisajedinjenja-je-propagandistiicka-izlozba.html>

7 Vladimir Mitrović, “Muzej prisajedinjenja 1918. ili trčanje unazad”, <http://www.autonomija.info/vladimir-mitrovic-muzej-prisajedinjenja-1918-ili-trcanje-unazad.html>; “Prženje mozga: Vojvodina – poslovni potez koji Beogradu donosi profit čitavo stoleće”, <https://lupiga.com/kolumne/przenje-mozga-vojvodina-poslovni-potez-koji-beogradu-donosi-profit-citavo-stolece>

8 Usp. “Diskursi o prisajedinjenju”, <http://www.re-ex.net/sr/diskursi-o-prisajedinjenju>

9 “Istoričari: Muzej prisajedinjenja je propagandistička izložba”, <http://www.autonomija.info/istoricari-muzej-prisajedinjenja-je-propagandistiicka-izlozba.html>

nad središnjom izložbom “33 dni. 100. obletnica ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov”.¹⁰ Iako se naglašavalo da Slovenci prvi put istupaju kao samostalni politički subjekt,¹¹ to nipošto ne znači da prilikom bilanciranja ulaska u Jugoslaviju i općenito jugoslavenskog iskustva nije u javnosti bilo isticanja zapostavljanja i nazadovanja Slovenije.¹²

U Makedoniji je bitno drugačije jer se jugoslovenstvo tijekom dotadašnje vladavine stranke VMRO-DPMNE predstavljalo suprotno makedonskom nacionalnom razvitku. To se vidjelo u brojnim recentnim dokumentarnim filmovima o makedonskoj povijesti,¹³ a slično je i s udžbenicima povijesti: “Kada je reforma s početka 21. veka dodatno fragmentirala i efektivno razbila koncept Jugoslavije u (do tada) najnovijim udžbenicima, sećanje na socijalističku Jugoslaviju pretvorilo se u fusnotu istorije, koja služi (zajedno sa ostalim socijalističkim i komunističkim zemljama) samo kao sinonim za problem i krizu (...)”.¹⁴

Slično vrijedi i za Hrvatsku, koja dijeli konsenzus postjugoslavenskih republika da stvaranje Jugoslavije nije nešto što bi trebale državno obilježavati. Jedino što kod njih zasad dolazi u obzir su pojedinačni činovi u sklopu njihovih općih politika povijesti, uglavnom (mono)nacionalno usmjereni. Za razliku od toga, sve su se postjugoslavenske države iznimno angažirano uključile u globalno obilježavanje stogodišnjice Prvog svjetskog rata, iako više za prvu godinu rata 1914 — 2014. nego posljednju, 1918 — 2018. godinu. Vlada Republike Hrvatske dala je tako 11. studenog 2018. izjavu “Obilježavanje 100.

- 10 “Danes 100-obletnica prve Narodne vlade države SHS, države ki je obstajala le 33 dni”, <http://topnews.si/2018/10/31/video-danes-100-obletnica-prve-narodne-vlade-drzave-shs-drzave-ki-je-obstajala-le-33-dni/>
- 11 Usp. “100. obletnica ustanovitve Države SHS”, <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/100-obletnica-ustanovitve-drzave-shs>; “Pred stotimi leti je bila prvič dosežena slovenska državnost”, <https://reporter.si/clanek/slovenija/pred-stotimi-leti-je-bila-prvic-do-sezena-slovenska-drzavnost-667780> ““Prejmi naše poklonstvo ti, naša krasna [...] večno neporušljiva Jugoslavija”. Ob stoti obletnici ustanovitve Države SHS”, <https://www.rtv slo.si/prva-svetovna-vojna/prejmi-nase-poklonstvo-ti-nasa-krasna-vecno-neporušljiva-jugoslavija/470269>;
- 12 Usp. Na primjer “Prezrta stoletnica nastanka države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS)?”, <https://www.casnik.si/1918-nastala-drzava-slovencev-hrvatov-in-srbov-shs/>
- 13 Petar Todorov, “Socijalistička Jugoslavija u produkciji poslednjih dokumentarnih filmova u Makedoniji”, <http://www.historiografija.hr/?p=9967>
- 14 Darko Stojanov, “Zemlja progresa ili zemlja krize: socijalistička Jugoslavija u makedonskim udžbenicima istorije”, <http://www.historiografija.hr/?p=9969>

godišnjice završetka Prvog svjetskog rata”,¹⁵ u kojoj je podsjetila na osnivanje Povjerenstva za koordinaciju obilježavanja Stogodišnjice Prvog svjetskog rata i događanja koja su tom prigodom održana od 2014. do 2018. godine. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske podupiralo je tijekom tog perioda niz programa obilježavanja. Stoga je stogodišnjica Prvog svjetskog rata – brojnošću znanstvenih skupova, tribina i predavanja, muzejskih izložbi, televizijskim, novinskim i internetskim priložima te nizom različitih događanja i inicijativa na lokalnoj i državnoj razini – zasigurno jedna od najviše obilježenih obljetnica u Hrvatskoj, ali i drugim postjugoslavenskim državama.

Povodom pak stogodišnjice osnivanja Jugoslavije hrvatska vlada nije upućivala izjavu javnosti niti je osnivano povjerenstvo za obilježavanje. Ta je tema za hrvatsku politiku, javnost i društvo i dalje itekako osjetljiva, kao i za dobar dio drugih postjugoslavenskih zemalja. K tome je dominantna politika povijesti, ne samo HDZ-ove vlasti, nego dobrim dijelom i središnjih oporbenih stranaka, da je Jugoslavija suprotna Hrvatskoj i da je samostalna Hrvatska uspostavljena nasuprot Jugoslavije. Time su u binarnu opreku postavljeni hrvatstvo i jugoslavenstvo, odnosno hrvatski i jugoslavenski identitet koji se prema tome međusobno isključuju, iako to kroz povijest nije dakako uvijek bio slučaj, štoviše. Takva politika povijesti je petrificirana i godinama se u njoj ništa ne mijenja. To je rezultat stabiliziranja novih narativa u službi legitimiteta novih država koje ih često grade u suprotnosti prema Jugoslaviji, čime se potvrđuju postojeća istraživanja.¹⁶ U tom smislu, obljetnice su isključivo nacionalnog predznaka te će 1971. i *hrvatsko proljeće* imati prednost pred studentskom pobunom 1968. i slično. Neovisno o tome radilo se o 60, 70. ili 80. obljetnici 1941. ili 1945. godine te 80, 90. ili 100. obljetnici 1918. godine, nema tom prilikom nekih značajnijih promjena. Ona je moguća jedino kad se dogodi nešto prijelomno iznutra ili pak intervencija izvana, poput odluke Katoličke crkve u Koruškoj 2019. godine, kojom odbija molbu Hrvatske biskupske konferencije za održavanje mise na Bleiburgu. Ta je odluka izazvala snažne – dakako podijeljene – reakcije, ali je u ovom trenutku još uvijek teško procijeniti hoće li ona značiti i prijelomnicu u službenim komemoriranjima Bleiburga. S obzirom da se prilikom stogodišnjice 1918. godine Hrvatska nije nalazila na

15 <https://vlada.gov.hr/vijesti/obiljezavanje-100-godisnjice-zavrsetka-prvog-svjetskog-rata/24706>

16 Usp. *Strategije simbolične izgradnje nacije u državama jugoistočne Europe*, ur. Vjeran Pavlaković, Goran Korov, Zagreb 2017.

unutarnjoj prekretnici na kojoj se već neko vrijeme nalazi Crna Gora, nije kod nje bilo nekih novih naglasaka u (ne)obilježavanju stvaranja Jugoslavije. Iako se osnutak Jugoslavije shvaća u Hrvatskoj dominantno kao neželjena prijelomnica, gotovo sudbonosna i posve negativna, samo obilježavanje obljetnice – usprkos stogodišnjici – nije imalo elemenata koji bi i nju učinilo prijelomnom.

Naravno, vrijedi postaviti pitanje, zašto bi uopće trebalo obilježavati osnivanje Jugoslavije te znači li obilježavanje ujedno i proslavljanje. O tome su se očitovali primjerice povjesničari Husnija Kamberović (“Lažno je uvjerenje da se obilježavanjem godišnjica nešto mora svečano slaviti, ali je kritičko sagledavanje historije Jugoslavije danas potrebnije nego ikad.”¹⁷) i Radina Vučetić (“U ovom slučaju, s obzirom na krvavi raspad Jugoslavije sa stotinama hiljada mrtvih i raseljenih, svečano obeležavanje je isključeno, čak bi bilo neukusno, ali je bavljenje njome u svim aspektima itekako bitno, pa i nužno.”; “Bez obzira na ovakvu (ne)kulturu sećanja, ili kulturu nesećanja, i na očiglednu nelagodu struke u Srbiji vezanu za obeležavanje stogodišnjice od nastanka Jugoslavije, činjenica je da je ovaj jubilej prelomni trenutak, od raspada zemlje do danas, za njeno sveobuhvatno promišljanje, kritičko preispitivanje, valorizovanje, postavljanje mnogobrojnih pitanja, ali i davanja odgovora na njih.”¹⁸). Kao što vidimo, ukazivanje na neobilježavanje ne znači ujedno i pozivanje na proslavljanje, nego ukazuje na izbjegavanje govora o temama koje su bile važne i formativne te podrazumijeva da obilježavanje znači kritičko obilježavanje, odnosno kritičko bavljenje i reflektiranje. Na spomen kritičkog bavljenja i refleksije prva je dakako pomisao da je to zadaća historiografije. Vrijedi stoga zapitati se je li ispunila taj zadatak.

/ Historiografija i stogodišnjica stvaranja Jugoslavije

Kao što su državne politike povijesti, iako nisu obilježavale stvaranje Jugoslavije, ipak činile određene poteze i ostavljale materijalne tragove za njihovu analizu, tako i velika obljetnica možda nije rezultirala onom kvantitetom i kvalitetom historiografske produkcije koju su mnogi očekivali, no zasigurno

17 <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/zabluda-je-da-je-do-stvaranja-jugoslavija-doslo-iskljucivo-voljom-velikih-sila-403320>

18 Radina Vučetić, “O jednom jubileju ili kako se (ne) sećamo Jugoslavije”, <http://www.historiografija.hr/?p=9891>

jest potaknula određena izdanja. Pritom je više riječ o zbornicima, nego o samostalnim knjigama. Među potonjima valja izdvojiti zbornik *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* objavljen u Beogradu 2017. godine,¹⁹ neovisno od stogodišnjice, slijedeći vlastitu projektnu dinamiku, kao što je to slučaj i s drugim zbornicima o Jugoslaviji koji su izišli tijekom 2018. godine. Naravno da ti zbornici eksplicitno ili implicitno svjedoče o značenju koje autori poglavlja i urednici pridaju Jugoslaviji.

Tako *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* nastoji ponuditi višestruke nacionalne nasuprot mononacionalnih perspektiva o Jugoslaviji i izbjeći govor o vlastitom nacionalnom gubitku, koji dominira zbornikom *Istorija jedne utopije – 100 godina od stvaranja Jugoslavije* (Beograd 2018). Objavljeni su i zbornici *Jugoslavija u historiografskim ogledalima* (Sarajevo 2018), sa studentskim i doktorandskim radovima o tome kako se u sintezama, pregledima i udžbenicima povijesti gleda na stvaranje Jugoslavije 1918. godine, te *Jugoslavija između ujedinjenja i razlaza. Hrvatsko-srpski odnosi u kontekstu društvenog razvoja dve Jugoslavije 1918 – 1991.* (Beograd – Zagreb 2018), s naglaskom na hrvatsko-srpske odnose. Budući da je na međunarodnom planu odjeknula izložba o jugoslavenskoj arhitekturi u MOMA-i u New Yorku treba spomenuti i zbornik *Toward a Concrete Utopia: Architecture in Yugoslavia, 1948 – 1980* (New York 2018).

Nisu povodom stogodišnjice objavljene autorske knjige koje bi donijele nove sinteze povijesti Jugoslavije ili knjige autora koji su se prethodno istaknuli svojim knjigama o povijesti Jugoslavije (poput Ive Banca, Dejana Djokića, Marie-Janine Calic, Dejana Jovića, Jove Bakića i drugih). Nije dakako Jugoslavija jedina velika i kontroverzna tema hrvatske, srpske i drugih postjugoslavenskih povijesti, stoga je važno recentno objavljivanje knjiga *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj* Dejana Jovića (Zaprešić 2017, 2. izd. 2018) i *Jasenovac* Ive Goldsteina (Zagreb 2018), autora koji su prethodno objavljivali i još uvijek objavljuju radove o povijesti Jugoslaviji. I činjenica da nema novih sinteza povijesti Jugoslavije²⁰ pokazatelj je da je fokus na pojedinačnim nacionalnim povijestima 20. stoljeća poput hrvatske ili srpske.²¹ Dominacija

19 <http://www.yuhistorija.com/> O knjizi su međusobno polemizirali Ivo Banac, Latinka Perović i Branimir Janković, http://yuhistorija.com/serbian/aktuelnosti_reakcije.html

20 Na to je u spomenutom tekstu upozorila i Radina Vučetić, <http://www.historiografija.hr/?p=9891>

21 Npr. Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije 1918. – 1991.: hrvatski pogled*, Zagreb 1998, 2003

nacionalnih povijesti i izostavljanje povijesti Jugoslavije vrijedi i na sveučilišnim studijima povijesti u postjugoslavenskim državama, u kojima su katedre ili predmeti o povijesti Jugoslavije više iznimka nego pravilo. Navedeno je kritički komentirao Martin Previšić: “Iako se to odnosi i na ranija razdoblja, postavlja se temeljno pitanje, koliko je smisleno predavati hrvatsku povijest nakon 1945. godine kao izoliran slučaj u socijalističkoj Jugoslaviji? Mogu li [studenti] uopće razumjeti povijest Hrvatske u socijalističkoj Jugoslaviji te njen krvav kraj, ako ne razumiju povijest čitave zajednice.”²²

Spomenuti je odnos prema Jugoslaviji na primjeru Hrvatske obrađivao Dragan Markovina u knjizi *Jugoslavija u Hrvatskoj (1918. — 2018.): od euforije do tabua* objavljenoj u godini stogodišnjice 2018. i najavljenom sljedećim riječima: “Središnje pitanje na koje će ova knjiga pokušati odgovoriti je zbog čega je i kako došlo do toga da Jugoslavija u Hrvatskoj od sinonima za euforiju iz 1918., postane sinonim za tabu i autocenzuru 2018., u boljem slučaju, ili za psovku u gorem?”. Pritom autor polemizira s navedenim dominantnim pretpostavkama u javnosti prema kojima jugoslavenstvo podrazumijeva suprotnost hrvatstvu.

S obzirom na stvaranje Jugoslavije, kao i odnos prema Jugoslaviji, treba istaknuti i knjigu Branke Prpe *Srpski intelektualci i Jugoslavija, 1918 — 1929* (Beograd 2018). Riječ je o doktorskom radu obranjenom 1996. godine, čije je objavljivanje 2018. godine potaknuto stogodišnjicom stvaranja Jugoslavije. Knjiga se u suvremene rasprave o tome je li stvaranje Jugoslavije imalo širu podršku upisuje ukazivanjem da je većina srpskih i drugih jugoslavenskih intelektualaca dakako podržavala ujedinjenje. Autorica je to naglasila i u intervjuu povodom objave knjige: “Intelektualci su jugoslavensku državu shvatali kao epohalnu šansu istorije, projekt južnih Slavena realiziran na način za koji nisu verovali da je moguć ni u utopijskim predikcijama. To važi ne samo za srpske, nego za gotovo sve južnoslavenske intelektualce. Uz Jugoslaviju su se vezivala dva ključna elementa – modernizacija i rešenje nacionalnog pitanja, odnosno oslobođenje od tuđina. Jugoslavija je bila prosvetiteljski projekt političke i kulturne emancipacije njenih naroda. Tu je i svest o zajedništvu koja je proizlazila iz jedinstvenog jezičkog standarda. Kao treće, intelektualci su razumevali da pripadaju novom europskom projektu, koji je podrazumevao

Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991. Od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006.

- 22 *Sveučilišna nastava povijesti u Hrvatskoj: tradicija, današnje stanje, perspektive*, ur. Damir Agičić, Branimir Janković, Zagreb 2018, str. 22–23.

novi princip međunarodnog prava – nacionalnu državu, uveden nakon Prvog svetskog rata po principu prava na samoopredeljenje.”²³

Za razliku od toga, u Zagrebu je objavljena knjiga povjesničara Mislava Gabelice i Stjepana Matkovića *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918.: prva vojna akcija protiv jugoslavenske države*. Knjiga je najavljena sljedećim riječima: “U četvrtak popodne, 5. prosinca 1918., četiri dana od proglašenja prve jugoslavenske države, Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca pod žezlom Karadorđevića, na Jelačićevu trgu u Zagrebu buknula je vojnička pobuna protiv novog političkog stanja. Potpalili su je hrvatski vojnici iz nekadašnjih austrougarskih postrojbi, a na nišanu su im se našle oružane skupine lojalne Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba, koje je iz pozadine podržavala tek pristigla srbijanska vojska i njezina peta kolona. Bolje organizirane i mnogo bolje postavljene, režimske su snage pod vodstvom B. G. Angjelinovića s okolnih balkona mitraljezima izrešetale pobunjenike i ugušile bunu: 16-orica su ubijena, mnogi ranjeni. U ovoj se knjizi, ‘Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918. / Prva vojna akcija protiv jugoslavenske države’, Mislava Gabelice i Stjepana Matkovića, prvi put govori na sveobuhvatan, monografski način, s ciljem da se utvrde sve relevantne činjenice i protumači ih se u kontekstu političke drame na kraju Velikog rata, izazvane raspadom starog režima i bezuvjetnim pristajanjem velikog dijela hrvatske političke elite na ulazak u državnu tvorbu s Kraljevinom Srbijom.”²⁴ Knjiga je bila predmetom izraženih političkih upotrebi, o čemu će kasnije biti više riječi. Predstavljeno je u Zagrebu i novo izdanje knjige Ive Pilara *Južnoslavensko pitanje i svjetski rat*, intelektualca koji je prilikom jugoslavenskog ujedinjenja bio njezinim protivnikom, zbog čega na desnici i centru vlada intenzivan suvremeni interes za njega.

Uz navedene knjige koje izravno tematiziraju stvaranje Jugoslavije, moguće je spomenuti još neke knjige koje obrađuju različite aspekte jugoslavenske povijesti.²⁵ Što se pak tiče šire međunarodnih publikacija, udaljavanjem od

23 Branka Prpa, “Jugoslavija je srušena s državnog vrha”, <https://www.portalnovosti.com/branka-prpa-jugoslavija-je-srusena-s-drzavnog-vrha>

24 <http://www.naklada-pavicic.hr/shop/petoprosinacka-pobuna-zagrebu-1918/>

25 Marko Zubak, *The Yugoslav Youth Press, 1968 – 1980*, Zagreb 2018; Davor Konjikušić, *Crveno svjetlo. Jugoslavenska partizanska fotografija i društveni pokret 1941. – 1945.*, Zagreb 2019. U 2017. godini objavljene su u Beogradu knjige Domagoja Mihaljevića, *Zbogom avangardo: na razvalinama jugoslavenske socijalističke modernizacije* i Sergeja Flerea i Rudija Klanjšeka, *Da li je Jugoslavija morala da umre: ...ili kako su etničke komunističke elite kontinuitetom svojih svada dovele do neizbežnog kraha SFRJ*.

raspada Jugoslavije i rata 1990-ih neki smatraju da opada međunarodna produkcija, iako se čini da je na raznim dijelovima akademskog svijeta ona i dalje brojna. Tako su i 2018. godine objavljene knjige o raznim aspektima povijesti Jugoslavije, koje se međutim nisu uključivale u javne prijemne o širem značenju (stvaranja) Jugoslavije, što je dakako primarni interes u postjugoslavenskim zemljama. One se, za razliku od drugih zemalja, kontinuirano određuju prema državi čije su nasljednice. Moguće je izdvojiti, primjerice, knjige Ivana Simića, *Soviet Influences on Postwar Yugoslav Gender Policies*, Zsófia Lóránd, *The Feminist Challenge to the Socialist State in Yugoslavia* i Catherine Baker, *Race and the Yugoslav Region: Postsocialist, Post-Conflict, Postcolonial?*.²⁶

Osim zbornika i knjiga, važan pokazatelj odnosa raznih historiografija prema Jugoslaviji prilikom njezine stogodišnjice jesu i znanstveni skupovi. Od međunarodnih konferencija izdvaja se “Global Yugoslavia: New research on Yugoslavia in transnational, comparative and global perspectives, 1918 — 2018” koja je 2018. godine održana na Goldsmithsu (Sveučilište u Londonu). Kao što je vidljivo iz naslova, riječ je o poticanju istraživanja povijesti Jugoslaviji iz perspektive globalne, transnacionalne i komparativne historije, a uključivala je i druge pristupe. I dok je pritom naglasak na teorijsko-metodoloških pristupima povijesti Jugoslavije, u skladu s tendencijama u suvremenoj historiografiji, središnje pitanje za znanstvene skupove u postjugoslavenskim republikama bilo je kako uopće govoriti o Jugoslaviji.

U Hrvatskoj nije bilo neke velike konferencije o Jugoslaviji. Jedina izravno vezana uz Jugoslaviju bila je manja konferencija “1918. u stogodišnjoj perspektivi: stvaranje jugoslavenske države”, u organizaciji Arhiva Srba u Hrvatskoj Srpskog narodnog vijeća i *Tragova: časopisa za srpske i hrvatske teme*, na kojoj su sudjelovali hrvatski, srpski i međunarodni znanstvenici, a održana je 1. prosinca 2018. Ostali su bili skupovi o Prvom svjetskom ratu ili općenito 1918. kao prijelomnici i točki prijepora, bez navođenja Jugoslavije, poput okruglog stola hrvatskih i slovenskih povjesničara “1918.: prijelomnica povijesti. Raspad Austro-Ugarske i traženje novih rješenja”, održanog na Hrvatskom institutu za povijest u Zagrebu te znanstvenog skupa “1918. — 2018. Povijesni prijepori i Hrvatska danas” održanog na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Slično je bilo u Sloveniji sa znanstvenim skupovima “Slovenski prelom 1918”

26 Objavljena je i knjiga: Noam Chomsky, *Yugoslavia: Peace, War, and Dissolution*, 2018, koja je iste godine prevedena na srpski: *Jugoslavija – mir, rat i raspad*.

i “Slovenski pravnik i in začetki slovenske državnosti: simpozij ob 100. obletnici Narodne vlade in 100. obletnici Pravne fakultete Univerze v Ljubljani” održani- ma u Ljubljani te “Prelomni dogodki leta 1918” održanom u Mariboru.²⁷

U Bosni i Hercegovini je Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske organizirala znanstveni skup “Kraj Prvog svjetskog rata i nastanak nove jugo- slovenske države”, a u Srbiji je u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU) u Beogradu održan veliki znanstveni skup “Kraj rata, Srbi i stvaranje Jugoslavije”. Taj je skup, prilikom njegova organiziranja, Radina Vučetić vidjela kao “očigled- nu nelagodu struke u Srbiji vezanu za obeležavanje stogodišnjice od nastanka Jugoslavije” i šire bježanje srpske historiografije od izravnog fokusiranja na samu Jugoslaviju, koje k tome neće biti isključivo iz nacionalne perspektive.²⁸

Očito je da su znanstveni skupovi održani 2018. godine u postjugoslaven- skim državama izbjegavali fokusirati se na Jugoslaviju i njezino stvaranje već prije na općenito prijelomno shvaćenu 1918. i Prvi svjetski rat (održan je zaista niz skupova o Prvom svjetskom ratu) te raspad Austro-Ugarske Monarhije, a tek na kraju stvaranje prve jugoslavenske države, i to ponajviše iz mononacionalne perspektive. Nije dakle bilo jedne središnje konferencije o stvaranju Jugoslavije ili Jugoslaviji općenito koja će okupiti povjesničare i povjesničarke te struč- njake drugih disciplina iz postjugoslavenskih zemalja i inozemstva. Na to je posebno upozorio Husnija Kamberović: “Šteta što se neće nigdje održati jedan veliki naučni skup historičara iz svih postjugoslavenskih zemalja tim povodom. Mi smo, pripremajući jednu konferenciju u Sarajevu 2014. o početku Prvog svjetskog rata imali ideju da okupimo historičare iz svih postjugoslavenskih zemalja 2014. u Sarajevu, a da 2018. zajednički organiziramo konferenciju o stvaranju Jugoslavije u Beogradu i da iz različitih perspektiva i sa različitih pozi- cija diskutiramo o temama iz naše zajedničke povijesti. Ali, 2014. smo to samo djelimično postigli, a nisam primijetio da je bilo nekih pokušaja da se zajednički napravi jedna konferencija 2018. godine.”²⁹

I dok nije bilo neke glavne ili više konferencija o stvaranju Jugoslavije (izravno posvećenih samo tome) – što je također određeni pokazatelj – bilo je

27 Objavljena je o toj problematici knjiga Jurija Perovška, *Slovenski prevrat 1918: položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 2018.

28 Radina Vučetić, “O jednom jubileju ili kako se (ne) sećamo Jugoslavije”, <http://www.historio- grafija.hr/?p=9891>

29 <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/zabluda-je-da-je-do-stvaranja-jugoslavija-doslo-isklju- civo-voljom-velikih-sila-403320>

međutim u postjugoslavenskim državama nekoliko skupova o jugoslavenskoj 1968, a mnogo manje o 1948, još jednim obljetnicama u 2018. godini. Treba svakako spomenuti da je ipak bilo razmjerno mnogo drugih skupova i događanja o Jugoslaviji koje možemo smjestiti na križištima interesa javnosti i medija, muzeološke, umjetničke, nezavisne i aktivističke scene te općenito popularne i javne povijesti.

/ Društvene dinamike i stogodišnjica stvaranja Jugoslavije

Na društvenom planu je, kao što se moglo vidjeti u javnosti i raznim institucionalnim i nezavisnim lokalnim i regionalnim inicijativama, stogodišnjici stvaranja Jugoslavije pristupano dakako mnogo življe i dinamičnije te bitno pluralnije nego u državnim politikama povijesti i akademskim historiografijama. Riječ je o brojnim događanjima koje je teško u potpunosti obuhvatiti člankom, no koje se može smjestiti u određene tendencije. Prvo je moguće spomenuti sudjelovanje mnogih povjesničara i povjesničarki u javnosti. Riječ je o brojnim tribinama, predavanjima i predstavljajima namijenjenima ne samo akademskoj i stručnoj nego i široj publici.

Tako su primjerice u Beogradu povjesničari i povjesničarke koji djeluju oko Cejusa: Centra za jugoslovenske studije, usmjerenog “na umrežavanje istraživača iz različitih disciplina, te na stvaranje platforme u transdisciplinarnom akademskom i medijskom prostoru za istraživanja političkih, društvenih i kulturalnih aspekata Jugoslavije i post-YU prostora” organizirali istovrstan ciklus tribina “Sto godina od osnivanja Jugoslavije” sa stručnjacima iz regije i inozemstva.³⁰ Konferencije i predavanja o Jugoslaviji organizirane su u Srbiji i u sklopu projekta “Ko je prvi počeo? Istoričari protiv revizionizma”, na kojima su sudjelovali povjesničari i stručnjaci iz Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije. U organizaciji Muzeja Jugoslavije i Platforme za savremenu umetnost Kiosk održana je u Beogradu konferencija “Muzealizacija Jugoslavije – zamrzavanje ili aktivno pregovaranje zajedničkog nasleđa”, na kojoj su uz druge stručnjake sudjelovali i povjesničari. Isti organizatori priredili su – u sklopu obilježavanja 100 godina od osnivanja Jugoslavije

30 <https://www.facebook.com/cejus.jus/>

– i “Projekat Jugoslavija” koji je bilježio komentare “100 sagovornika različitih uzrasta i profila iz svih zemalja nastalih nakon raspada nekadašnje države”.³¹ Muzej Jugoslavije u Beogradu – jedini muzej u postjugoslavenskim republikama koji ima riječ Jugoslavija u svom imenu i koji kontinuirano priređuje izložbe, konferencije, projekte i razgovore/diskusije o povijesti Jugoslavije – organizirao je i izložbu “Dan vredan veka – 1. XII 1918.” te objavio istoimeni katalog.³² Kao još jedno mjesto za rasprave o povijesti Jugoslavije bio je i Centar za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu, u kojem je, na primjer, održan međunarodni forum “Stvaranje konkretne utopije: arhitektura Jugoslavije 1948 — 1980” potaknut spomenutom izložbom u MOMA-i u New Yorku “Toward a Concrete Utopia: Architecture in Yugoslavia, 1948 — 1980”.

Uz muzejsku i umjetničku, jaka je i nezavisna i aktivistička scena s brojnim udruženjima koja kontinuirano priređuju vlastita događanja i publikacije. Tako primjerice tijekom 2019. godine “Društvo sećanja” priređuje tematski zbornik “YU 989 — 019. Post-jugoslovenski prostor od pada berlinskog zida do migrantske krize”, na čije su sudjelovanje pozvani stručnjaci različitih društvenih i humanističkih disciplina.³³ Bez obzira dakle na više ili manje izraženo nesudjelovanje u obilježavanju stogodišnjice državnih politika povijesti i ambivalentan odnos akademskih historiografija, šira scena, brojna udruženja i inicijative kontinuirano rade na povijesti Jugoslavije dajući problematiku stalnu životnost i polemičnost. Osim sudjelovanja u navedenim inicijativama, povjesničari i povjesničarke dali su mnoge intervjuve za razne medije (televiziju, novine, portale). Interes medija različitih ideoloških orijentacija bio je jak i svi su željeli vlastitim priložima prenijeti svoj pogled na Jugoslaviju i osigurati povjesničare koji će govoriti tome u prilog.³⁴ Kao urednik portala *Historiografija.hr* pokušao sam pratiti ne samo skupove, izložbe, predavanja i tribine nego i brojne poglede na Jugoslaviju objavljene u medija prigodom velike obljetnice, što je dobrim dijelom i u osnovi ovog teksta.³⁵

31 <https://www.muzej-jugoslavije.org/projekat-jugoslavija/>

32 O planiranim i nerealiziranim planovima (zbog izostanka financijske podrške) Muzeja Jugoslavije za obilježavanje stogodišnjice stvaranja usp. Radina Vučetić <http://www.historiografija.hr/?p=9891>

33 <https://www.drustvosecanja.com/clanci-articles/poziv-za-radove-call-for-papers>

34 Na neke se priloge i intervjuve u novinama osvrće i Radina Vučetić u spomenutom tekstu.

35 Pogledi na Jugoslaviju (1), <http://www.historiografija.hr/?p=8593>, Pogledi na Jugoslaviju (2), <http://www.historiografija.hr/?p=12606>

Javni diskursi prilikom obljetnice bili su uobičajeni i teško je reći da je u njima bilo značajnijih promjena. Svi su naime takvi pogledi već dugo i prilično afirmirani, samo su zbog obljetnice bili nešto intenzivnije prisutni. To je na primjeru Hrvatske na centru, odnosno desnom centru, koji mogu predstavljati stranka HDZ, Hrvatska radiotelevizija, Ministarstvo kulture i novine *Večernji list* značilo uglavnom ne spominjati Jugoslaviju, kao temu o kojoj se ne govori niti posebno reflektira. Ako se pak zbog obljetnice govorilo o 1918. godini, onda se ona spominjala kao općenito prijelomna ili je prednost davana Prvom svjetskom ratu. Tako je u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu otvorena središnja izložba "1918. – prijelomna godina u Hrvatskoj". (U potpunosti su inače u cijeloj Hrvatskoj prevladavale zaista brojne izložbe o Prvom svjetskom ratu.) Tako je, primjerice, *Hrvatska revija*, časopis Matice hrvatske, priredila temat "Sudbonosna 1918." u kojoj se navodi sljedeće: "Naime, budući da se ove godine obilježava stota obljetnica završetka Velikog rata, nestanak habsburške monarhije i ulazak Hrvatske u Kraljevstvo SHS, držali smo da je to prilika još jednom se vratiti pitanju što je taj povijesni preokret značio za hrvatski narod."³⁶

I tu se dakle potvrđuje da je u Hrvatskoj redosljed dakle bio: kraj Prvog svjetskog rata, raspad Austro-Ugarske Monarhije i zatim stvaranje nove jugoslavenske države (terminološki često i bez spominjanja Jugoslavije) te da je 1918. označena ne samo kao prijelomna – najčešća riječ vezivana uz 1918. – nego i sudbonosna godina. Dominantno se iz mononacionalne perspektive promatralo što je ta prijelomnica značila za Hrvatsku, ne spominjući susjedne zemlje ili slična/zajednička povijesna iskustva. Nema dakle izravnog fokusa na stvaranje Jugoslavije nego je ono uklopljeno u druge povijesne događaje. Zanimaraju se tom prilikom šire vremenske perspektive – razvoj jugoslavenske ideje prije 1918. te njezine transformacije nakon nje.³⁷ Pritom je stavljan javni naglasak na povjesničare poput Ive Pilara i Milana Šufflayja, koji su bili protivnici ujedinjenja, dok je izostalo spominjanje i elaboriranje onih koji su ga podržavali.

Tom prilikom je nerijetko u brojnim priložima lebdjelo prešutno pitanje: je li se ulazak Hrvatske u jugoslavensku političku zajednicu mogao izbjeći.

36 Mirjana Polić Bobić, "Uvodna riječ", u: *Hrvatska revija*, 3, 2018, <http://www.matica.hr/hr/556/uvodna-rijec-28369/>

37 Usp. o tome predavanje i raspravu "Što nakon 1. prosinca 1918.? Jugoslavija kao proces" Vedrana Duančića i Branimira Jankovića, <http://www.historiografija.hr/?p=12499>

Tako je Matica hrvatska organizirala tribinu “Hrvatski ulazak u Jugoslaviju 1918. – izbor ili diktat?” na kojoj je sudjelovalo nekoliko povjesničara.³⁸ Često su se pritom u javnosti – uvijek iznova – spominjale riječi Stjepana Radića “Ne srljajte kao guske u maglu!”, a Sveučilišna organizacija Hrvatske seljačke stranke organizirala je pod naslovom koji je isti kao Radićeva izjava okrugli stol “povodom stogodišnjice najpoznatijega govora Stjepana Radića, koji je održao 24. studenoga 1918. godine na sjednici Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu”, također uz sudjelovanje povjesničara i drugih stručnjaka koji su kontekstualizirali Radićev govor.³⁹

Posebno su u dijelu desne i krajnje desne javnosti bile upotrebljavane petoprosinačke žrtve. Zbog toga sam 5. prosinca 2018. objavio urednički komentar na portalu *Historiografija.hr* “Upotrebe ‘prosinačkih žrtava’”: “Povodom stogodišnjice ‘prosinačkih žrtava’ u Zagrebu 5. XII. 1918. dio današnjih medijskih natpisa pojednostavljuje događaj, koristi ga kao argument protiv stvaranja Kraljevine SHS, prešućuje socijalne i druge aspekte te ga posve neprimjereno povezuje s čitavim 20. stoljećem i Domovinskim ratom... Dakako, potpuno suprotno javno dostupnom historiografskom znanju.”⁴⁰ Komentar se ponajviše odnosio na prilog portala *Direktno.hr* koji je sadržao niz formula-cija poput sljedećih: “Tih dana počela je bitka za slobodu hrvatskog naroda od velikosrpske hegemonije, a koja je završena pobjedom u Domovinskom ratu, usprkos nekim idejama koje su još uvijek žive...”⁴¹

Nije mi tada bilo poznato da je tog dana predstavljena prethodno spomenuta knjiga Mislava Gabelice i Stjepana Matkovića *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918.: prva vojna akcija protiv jugoslavenske države* o kojoj su govorili i povjesničari i političari iz stranke Neovisni za Hrvatsku Zlatko Hasanbegović i Tomislav Jonjić. Hasanbegović je tom prilikom odbacivao druge moguće interpretacije tog događaja, romantičarski ga opisujući “instinktivnim i spontanim hrvatskim državno-nacionalnim nagnućem”. Njegova interpretativna pozicija pritom je isticala “hrvatski nacionalizam utemeljen na Starčevićevu

38 Tribina “Hrvatski ulazak u Jugoslaviju 1918. – izbor ili diktat?”, <http://www.historiografija.hr/?p=12562>

39 Okrugli stol “Ne srljajte kao guske u maglu!”, <http://www.historiografija.hr/?p=12425>

40 Upotrebe “prosinačkih žrtava”, <http://www.historiografija.hr/?p=12680>

41 “PROSINAČKE ŽRTVE. Hrvati su Beogradu rekli NE, krvoprolićem je nagoviješteno što će se dogodati u ostatku stoljeća”, <https://direktno.hr/direkt/prosinacke-zrtve-hrvati-su-beogradu-rekli-ne-krvoprolicem-je-nagovijesteno-sto-ce-se-dogadati-u-ostatku-stoljeca-141099/>

učenju i programu uspostave neovisne hrvatske države, protiv i nasuprot svake Jugoslavije”. Za takvu je manihejsku poziciju samorazumljivo, iako dakako potpuno pogrešno, da su svi drugi zapravo “oni, ili duhovni sljednici onih, koji nisu željeli hrvatsku državu, kojoj su suprotstavljali bilo kakvu Jugoslaviju, ne samo 1918., već i 1941., 1945., 1971., ako hoćete i 1990.”⁴² Na tom je tragu, u još izraženijoj krajnjoj ideologizaciji i borbi protiv povijesnih činjenica i konteksta, pisao i Tomislav Jonjić suprotstavljajući se, između ostalog, tome da je “velika većina Hrvata htjela i željela Jugoslaviju”, apovijesno smatrajući: “Trebalo je htjeti Hrvatsku, moralo se htjeti!”⁴³

Na desnici su u medijima dominirali prilozi s posve negativnom ocjenom Jugoslavije i podržavanjem argumenata i stavova da do Jugoslavije nikako nije trebalo doći. U tome su prednjačili portali *Narod.hr* i posebno opsežno *Direktno.hr*,⁴⁴ a krajnjom demonizacijom isticao se notorni *Hrvatski tjednik* u kojem je uz više priloga objavljen i spomenuti Jonjićev tekst ili, primjerice, intervju s povjesničarom Matom Artukovićem, koji je rekao: “Bog nas je izveo iz Jugoslavije, našega ‘egipatskoga ropstva’, ali nas nije oslobodio, kao ni svoj izabrani narod, klanjanja ‘zlatnome teletu’” i da “Jugoslavija jest nestala, ali jugoslavenstvo je živo, izgleda najživlje u Hrvatskoj.”⁴⁵ To je inače karakteristično za diskurs desnice koja neprestano ističe da jugoslavenstvo još uvijek živi, pa je tako 2019. godine objavljena knjiga novinara Tihomira Dujmovića *Regija kao Treća Jugoslavija*, s paukovom mrežom kao naslovnom ilustracijom i Zlatkom Hasanbegovićem kao jednim od recenzenata.⁴⁶

Većina hrvatskih povjesničara u intervjuima je međutim jasno isticala da je ujedinjenje 1918. imalo većinsku podršku Hrvata i da su tadašnje povijesne

- 42 Zlatko Hasanbegović, “Prije 100 godina hrvatska država nije stvorena i iz jednog banalnog razloga: nitko je u ime Hrvata nije ni tražio”, <http://www.naklada-pavicic.hr/100-godina-hrvatska-drzava-nije-stvorena-iz-jednog-banalnog-razloga-nitko-ime-hrvata-nije-ni-trazio/>
- 43 Tomislav Jonjić, “Prvodecembarški sentiment i petoprosinacke opomene”, <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/30904-t-jonjic-prvodecembarški-sentimenti-i-petoprosinacke-opomene.html>, <http://www.naklada-pavicic.hr/prvodecembarški-sentimenti-petoprosinacke-opomene/>
- 44 Usp. Pogledi na Jugoslaviju (2), <http://www.historiografija.hr/?p=12606>
- 45 Dr. sc. M. Artuković, “Jugoslavija jest nestala, ali jugoslavenstvo je najživlje u Hrvatskoj”, <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/30985-dr-sc-m-artukovic-jugoslavija-jest-nestala-ali-jugoslavenstvo-je-najzivlje-u-hrvatskoj.html>
- 46 O strahu hrvatske desnice od Jugoslavije pisao je 2018. Boris Postnikov, “Koliko jugokomunizma”, <https://www.bilten.org/?p=25858>

okolnosti tome potpuno govorile u prilog.⁴⁷ Tako je primjerice Davor Marijan istaknuto da “u danim okolnostima i kontekstu ulazak u zajedničku državu bilo je tada najbolje rješenje za Hrvatsku”, premda je pritom spomenuo i sljedeće: “Nakon što se sagledaju stvari koje su dovele do ujedinjenja i onog što se događalo kasnije, kako u prvoj, a potom i u drugoj Jugoslaviji, postavlja se pitanje zašto su se raspale sve države u kojima je Beograd vodio ili nastojao voditi glavnu riječ. Je li bio problem u Srbima ili svim ostalim u toj zajedničkoj državi? Po mojem mišljenju, čini se kako sa Srbima nitko nije mogao živjeti u zajedničkoj državi, jer su nametanjem svojeg koncepta te države takvo što spriječili”.⁴⁸ Na takvo esencijaliziranje moguće je primijeniti riječi sociologa Vjerana Katunarića: “Prema shemi afektivnog govora, žrtve su hrvatske, a zločinci srpski. Tako se imena naroda premještaju u manihejske, crno-bijele kategorije.”, što je “logička i analitička pogreška i pljuska cjelokupnoj društvenoj i humanističkoj znanosti”.⁴⁹ To dakako potvrđuje da se ne radi samo o pitanju suvremenog odnosa prema Jugoslaviji nego i u svemu tome ključnim hrvatsko-srpskim odnosima.

Tematski prilozi povodom stogodišnjice stvaranja Jugoslavije priređivani su i na ljevici, odnosno lijevom centru, u novinama i portalima kao što su *Novosti*, *Peščanik*, Radio Slobodna Evropa, *YU historija*, *Novi Plamen* i drugi. Posebnu pozornost izazvao je specijalni dodatak *Novosti* povodom stogodišnjice prve i 75. godišnjice druge Jugoslavije, za koji su govorile mnoge javne ličnosti iz postjugoslavenskih zemalja i inozemstva. Pritom su većinom afirmativno isticali različiti aspekti jugoslavenskog iskustva, odnosno povijesti, među kojima je bilo i onih koji su na temelju osobnih iskustava i sjećanja idealizirali Jugoslaviju i njezinu povijest, zanemarujući njezine kontradikcije i tamne strane. To je odmah rezultiralo napadima za veličanje Jugoslavije na portalima *Direktno.hr* i *Narod.hr*.⁵⁰ Prilozi na ljevici svakako predstavljaju protutežu dominantnim desnim i centrističkim pogledima na Jugoslaviju, pluralizirajući tako poglede

47 Usp. Pogledi na Jugoslaviju (2), <http://www.historiografija.hr/?p=12606>

48 100 godina od stvaranja Kraljevine SHS: 'Ideja je nastala unutar hrvatske inteligencije, a za Hrvate je tada bila nabolja opcija', <https://net.hr/danas/hrvatska/100-godina-od-stvaranja-kraljevine-shs-ideja-je-nastala-unutar-hrvatske-inteligencije-a-za-hrvate-je-tada-bila-nabolja-opcija/>

49 Vjeran Katunarić, “Populizam je nužan pratilac i desne i lijeve politike”, <http://www.glas-slavo-nije.hr/383413/11/Vjeran-Katunaric-Populizam-je-nuzan-pratilac-i-desne-i-lijeve-politike>

50 <https://direktno.hr/direkt/nevjerojatno-pupovceve-novosti-sada-placu-za-jugoslavijom-140630/>, <https://narod.hr/hrvatska/novosti-posvecene-jugoslaviji-izdale-yubilej-me-du-autorima-budimir-loncar-terselic-jovic>

na Jugoslavije. Primjetno je da su u javnosti, dakako na različitim stupnjevima dominantnosti i marginalnosti, artikulirani svi pogledi na Jugoslaviju, u cijelom rasponu političkog spektra. Objavljen je primjerice i drugi broj anarhističkog časopisa *Antipolitika*, u kojem se iz anarhističke perspektive kritički govori o “socijalističkoj” Jugoslaviji.⁵¹ Tako da se može reći da s jedne strane dio javnosti svakako bježi od povijesti Jugoslavije, ali da s druge strane naizgled paradoksalno i ne bježi jer kontinuirano govori o njoj, imajući u vidu da svaka politička opcija želi afirmirati svoj pogled na Jugoslaviju.

Zaključno dakako ne treba posebno isticati da bi se sve ovdje naznačene teme mogle dalje produbljivati, no da i ovako ilustrativno ocrtavaju polje u kojem se iznimno opsežno govorilo o povijesti Jugoslavije povodom stogodišnjice njezina stvaranja. Time je još jednom potvrđena potreba ne samo uključivanja u javne rasprave prilikom značajnih obljetnica nego i analiziranja kako su one obilježavane. Svi će iz takvih analiza razumljivo imati različite zaključke. Prema mom mišljenju, vrijedi posebno izdvojiti dominantno označavanje 1918. godine kao “prijelomne” i “sudbonosne”, iza čega se kriju dublje mentalne predodžbe o Jugoslaviji.

51 “15. Anarhistički sajam knjiga, Zagreb 2019”, <https://www.ask-zagreb.org/program.htm>